

РОЛЬ ДІЄСЛІВ З УСКЛАДНЕНОЮ СЕМАНТИКОЮ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТА ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Ануфрієва Н. М., Віт Н. П.

Дієслово, на відміну від іменника, належить до іменувань ознак і позначає світ різноманітних ознак предметів, їх стану та відношень. Семантика дієслівних лексем має відносний, а не абсолютний характер тому, що поняття ознаки, яке лежить в її основі, імплікує певну субстанцію, якій ця ознака притаманна. Тому-то в категоріальних значеннях дієслівних лексем, які виражають абстрактні категорії відношення, стану, властивості, співвідношення детоната й сигніфіката та, відповідно, площини їх мовного експонування зовсім інші, ніж у іменних лексем, де денотат і сигніфікат (предметна й понятійна співвіднесеність) поєднуються в межах словесного знака і дають найменування класу предметів чи конкретному предмету. Денотатами ж дієслівних найменувань є уявлення про характер та обсяг реальних предметів, речей, осіб, стосовно яких дається іменування самій дії [2, 51].

Більшість дієслів — це приховані латентні синтагми. Вони є такими словесними знаками, в номінативній діяльності яких фіксуються та закріплюються різноманітні ракурси зв'язку дії з предметами й особами, що здійснюють ці дії або зазнають їх впливу, а також визначається характер дії та її результат.

Позначаючи дію, пов'язану з розчленованим поняттям, дієслово включає загальну сему дії та конкретизуючу сему об'єкта, результату, інструмента, якості, способу, характеру, інтенсивності. Наприклад: *lacquer* (техн.) — “покривати лаком, політурою чи глазур'ю” — дія з конкретизуючою ознакою матеріалу, який бере участь у процесі; *lap* (техн.) “перекривати внапуск, з'єднувати внахльст” — дія з семантичними ознаками способу виконання дії; *sway* (техн.) “направляти, перетягувати, повертати в горизонтальному положенні” — дія з конкретизуючою ознакою напрямку.

Семантиці дієслів із включеними в їх пряме значення конкретизаторами притаманна яскраво виражена конкретність, і це особливо треба брати до уваги при роботі з науково-технічним текстом. Дієслова, що до їх семантичної структури входять семи, які характеризують суб'єкти чи об'єкти дії, процеси за характером, способом протікання, за інструментом, з допомогою якого дія виконується, за спрямованістю дії тощо, називаються дієсловами з ускладненою семантикою. Їх уживання в науково-технічному тексті дозволяє точно та емно передати необхідну інформацію, використовуючи при цьому мінімум мовних засобів. Найцікавішими є дієслова, до семантичної структури яких входять компоненти, що надають їм особливого експресивного значення. Багатосемність таких лексичних одиниць особливо виразно проявляється на парадигматичному рівні, при розчленуванні єдиного цілісного значення на складові компоненти, що частково реалізується у словниковій дефініції. Парадигматичний аналіз найадекватніше розкриває характер семантичних сплавів, представлений такими дієслівними лексемами: *to drudge* — “виконувати тяжку, нудну роботу” — дія + інтенсивність + оцінка; *to sift* — (лексико-семантичний варіант; далі — ЛВС) “ретельно досліджувати, скрупульозно аналізувати” — дія + оцінка + повнота дії; *to smash* — ЛВС 1. “розбитися вщент, розлетітися на дрібні шматочки” — дія + інтенсивність + повнота дії.

Як видно з прикладів, гіперсемою [1, 120] дієслів з ускладненою семантикою є сема дії, процесу в найширшому розумінні, гіперсемою — кваліфікація дії, її характеристика, що в ній якраз експонується дискретний характер таких дієслів. Додатковий смисл, закладений у їх семантичній структурі, може бути експліцитно виражений нейтральним дієсловом з відповідним адвербіальним комплексом. Найчастіше останній виражено прислівником, але представлені й інші засоби: прийменник + іменник; прикметник + іменник та ін.

Кваліфікація дії, вираженої дієсловом, найчастіше здійснюється за такими параметрами: характеризуюча дескрипція, оцінка, інтенсивність та емоційність.

Говорячи про категорію оцінки, прийнято дотримуватися дихотомії “добре”/ “погано”; можливі також різні градації та оцінні нюанси, проте найчіткіше виявляються полярні оцінки “плюс / мінус”. Повідомляючи додаткову інформацію про дію, що відбувається, у плані “добре / погано”, розглядувані дієслівні одиниці виражають усвідомлене ставлення суб'єкта до того, що відбувається, раціональну оцінку детоната, логічне осмислення тих зв'язків, що іменуються ними. Наприклад: *to travesty* ЛСВ 2. “спотворювати, погано справлятися”; *to nickname* — ЛВС 3. “вказувати невірно, не так, як належить”; *to appreciate* — ЛСВ 2. “добре знатися, бути знавцем, цінителем”; *to manipulate* — ЛСВ 2. “маніпулювати, вміло обходитися”.

Інтенсивність тісно пов'язана з оцінністю. Будучи приблизною кількісною оцінкою тих чи інших ознак, властивостей, вона проявляється у ступені градації оцінюваної ознаки. Інтенсивність може послаблюватися чи посилюватися в залежності від орієнтованого віддалення від початкової точки відліку, що її прийнято вважати нормою [3, 4]. Слова-посилювачі — “яскраво”, “голосно”, “тихо”, “міцно”, “злегка”, “повільно”, “сильно”, “часто” та ін. — є конкретизаторами. Наприклад: *to throb* — “сильно битися, стукати, пульсувати”; *to rattle* — ЛСВ 2. “злегка грукати”; *to blubber* — ЛСВ 2. “голосно плакати”.

Емоційність, тісно пов'язана з поняттями оцінності й експресивності, являє собою самостійну категорію. Будучи елементом кваліфікації дії, вона є засобом створення додаткової виразності при передачі предметно-логічного змісту дієслова. Наприклад: to cherish — ЛСВ 4. “ніжно любити”; to taunt — ЛСВ 2. “сердито докоряти, кидати прикрі слова”.

Характеризуюча дескрипція виконує інформативну функцію, повідомляючи додаткові факти — уточнюючі або специфікуючі — про характер, спосіб, манеру, час, мету тощо виконаної дії. Наприклад: to dribble — ЛСВ 1. 1/ “випускати по краплі”; to slit — ЛСВ 1. 2/ “нарізати вузькими смужками”.

У художньому тексті дієслова з ускладненою семантикою є засобом створення особливої виразності та зображувальності висловлення, яка базується на чотирьох вищезгаданих елементах кваліфікації. Використовуючи такі лексичні одиниці та не вдаючися до вживання додаткових художньо-виражальних засобів, оповідач може дати характерологічну оцінку дії, висловлюючи таким чином своє судження й формуючи у читача певне ставлення до зображуваного. Так, наприклад, дієслово to fumble у розповіді часто передає не лише фізичний характер дії, а й душевне замішання героїв та, як наслідок, нездатність виконати дію, незграбні рухи, тремтять пальці. Наприклад: Eckels felt himself fall into a chair. He *fumbled* crazily at the thick slime on his boots. He held up a clod of dirt, trembling [5, 78].

Дієслова з дескриптивним елементом у семантичній структурі слова в цілому нейтрально характеризують дію, вносячи, проте, свою частку у створення художнього образу, загальної картини дії, що відбувається: Matthews beckoned to the men to come away. They put on their caps and took up the stretcher. Stepping over the body they *tiptoed* out of the house. None of them spoke till they were far from the wakeful children [8, 44].

Чоловіки принесли в дім тіло загиблого шахтаря і виходять *тихо навипиньках*, щоб дати можливість сім'ї усвідомити горе, що її спіткало, не потурбувати дітей — в домі загиблого не повинно бути шумно.

Вербально фіксуючи рухи тіла (напр. to stroll, to stumble, to stagger, to mutter, to saunter), просодичні особливості мовлення (to murmur, to scream, to mutter), міміку (to grin, to giggle, to snort), тобто екстралінгвістичні чинники, що супроводжують мовленнєве спілкування, такі дієслова здійснюють паралінгвістичну характеристику дії та наочно-образну репрезентацію відображуваної дійсності.

Дієслова, що кваліфікують виконувану дію, часто використовуються в динамічних ситуаціях. Для динамічних ситуацій характерна конвергенція різнопланових зображальних дієслів. Так, наприклад, в оповіданні Ф. Скотта “Кришталева ваза” вони сконцентровані у фрагментах, що передають найвищий ступінь душевного замішання головної героїні — місіс Гарольд Пайнер. Почувши, що чоловік прийшов додому, вона сховала свого настирливого залицяльника Фреда, оскільки дала слово честі ніколи більше з ним не зустрічатися. Але він зачепив кришталеву вазу в темній вітальні, пролунав дзенькіт, і чоловік кинувся туди: “What’s that!” cried Harold. “Who’s there?” She *clung* to him but he broke away and the room seemed *to crash* about her ears <...> in wild despair she *rushed* into the kitchen <...> Her husband’s arm slowly unwound from Gedney’s neck, and stood there very still, first in amazement, then with pain dawning in his face [7, 12].

Трохи далі місіс Гарольд звертається до Фреда Гедні: “Get out?”, she screamed, dark eyes blazing, little fists beating helplessly on his outstretched arm [7, 12—13].

Дієслова to crash “падати, швидко прямувати, стрімголов бігти”, to scream 1.1/ “пронизливо кричати, репетувати, вищати”, to blaze — 1. “яскраво горіти, палати”, — всі ці дієслова містять у своїй семантичній структурі сему інтенсифікації властивості та оцінки. До них приєднується дієслово to cling “прилипати, чіплятися, триматися”, що набуває значення контекстуального кваліфікативного конкретизатора “міцно” під впливом вищеназваних лексем. Усі разом ці дієслова передають найвищий ступінь емоційного напруження головної героїні, її розпач та гнів, надають розповіді експресивної виразності. Для розвитку сюжетної лінії характерне багаторазове вживання того ж самого дієслова. Так, наприклад, в оповіданні У. Семсона “Вертикальні сходи” постійне повторення дієслова to grip відтворює різноманітні почуття хлопчика, які він переживає, видираючись вертикальними сходами газометра. Спочатку це просто невпевненість: ...he stopped running and gripped harder at the rungs above and placed his feet more firmly [10, 309]. Далі до почуття невпевненості додається й занепокоєність: His hand remained firmly gripping the iron... his stomach gulped coldly with sudden shock [10, 310]. Потім з’являється переляк: His hands gripped with pitiable eagerness [10, 312]. І нарешті виникає відчуття безнадії та невідворотності кінця: The nerves left his hands so that they might have been dried bones of fingers gripped round the rungs [10, 317]. Контекстуальне оточення дієслова to grip виконує функцію об’єктивізації та дозволяє реалізувати весь обсяг асоціацій, закладений у семантичній структурі цього дієслова.

Отже, в значенні дієслів з ускладненою семантикою закладено великий обсяг асоціацій, які витрачаються на створення чуттєвих уявлень про об’єктивну дійсність. Кількість досліджуваних дієслів, уживаних у тексті, прямо пропорційна інтенсивності розповіді, емоційному впливу на реципієнта.

Дієслова з ускладненою семантикою, такі, наприклад, як to giggle і to smirk, що мають у своїй семантичній структурі конкретизатори “безглуздо”, “самовдоволено”, “услесливо”, дають оцінку особистих властивостей людини, характеризують персонажі. Наприклад: 1) Estella giggled, “Don’t be silly. I’ve never met him. It’s just that I need a new going out dress and I like this one [2, 19]. 2) She smirked at Miss Levin, nodded, and right-about-faced [6, 83].

Для створення яскравого й образного характеру персонажа звичайно використовується одна-дві лексеми з ускладненою семантикою, багаторазове повторення яких дає уявлення про типові риси характеру героя. У творі Фланнері О’Коннор “На вершині всі стежки сходяться” герой оповідання Джуліан, письменник-невдаха, вихований матір’ю у покірливості, постійно зазнає її опіки та тиску. Він не може відкрито й прямо висловити свої думки та почуття. У невеликому за обсягом оповіданні пряма мова Джуліана, адресована матері, вводиться п’ять разів дієсловом to mutter, а один раз — дієсловом to murmur. Маючи подібні дефініції (“говорити тихо, нерозбірливо”, “говорити тихо, шепотіти”), вони переконливо підкреслюють слабкість героя; його нерішучість, залежність від матері, стають характеризуючими елементами образу персонажа. Проте коли герої міняються місцями й мати Джуліана впадає в оціпеніння, опинившись в незвичній для неї ситуації, дієслова to mutter та to murmur стають елементами характеристики її манери мовлення.

У діалогічному мовленні персонажів досліджувані дієслова вживаються порівняно нечасто. Тут вони ефективно передають емоційний стан мовця в момент виконання дії: *My conscience is clear. It's not my fault if smashed the man's career. I crushed him like a slug in my garden. I regret nothing* [9, 254].

Будучи ефективним засобом вираження суб'єктивно-оцінної модальності тексту, аналізовані одиниці виконують такі основні функції: 1) створення емоційного фону оповіді; 2) передачі внутрішнього стану персонажа; 3) опосередкованої авторської характеристики героя. Функціональна спрямованість використання лексем ускладненої семантики визначається сюжетно-тематичним (динамічність ситуації, характеристика персонажа) та композиційно-архітектонічними (сильні позиції тексту, кульмінація) особливостями й залежить також від індивідуально-художнього стилю письменника.

Таким чином, дієслова ускладненої семантики вживаються як у науково-технічному, так і в художньому тексті. Але якщо в науково-технічному тексті вони виконують в основному дескриптивну функцію, то в художньому тексті вони органічно вплітаються в оповідь, беруть участь у створенні психологічних портретів персонажів, у розкритті їх емоційного стану і є, отже, засобом об'єктивізації точки зору автора.

Резюме

У роботі досліджуються дієслова з ускладненою семантикою — такі, що не тільки називають дію, а й кваліфікують її в процесі номінації. Встановлюються функції аналізованих одиниць в залежності від комунікативної спрямованості тексту.

Список цитованої літератури

1. Никитин М. В. Лексическое значение слова. — М., 1983. — 127с.
2. Уфимцева А. А. Семантика слова // Аспекты семантических исследований. — М., 1980. — С. 5—81.
3. Чейф У. Значение и структура языка. — М., 1975. — 403 с.
4. Шрамм А. М. Очерки по семантике качественных прилагательных. — Л., 1979. — 132 с.
5. Bradbury, Ray. A sound of Thunder. // Science Fiction. English and American Short Stories. — Moscow, 1979. — 348 p.
6. Brush, Katherine. Night Club. // Eleven American Stories. — М., 1978. — 192 p.
7. Fitzgerald F. S. The Diamond as Big as the Rits. Penguin Books. — 1982. — 258 p.
8. Lawrence P. H. Odour of Chrysanthemums and other Stories. — Moscow, 1977. — 293 p.
9. Maugham W. S. Collected Short Stories. Penguin Books. — 1974. — Vol. 2. — 424 p.
10. Sansom William. The Vertical Ladder // Making it all Right. Modern English Short Stories. — Moscow, 1978. — 458 p.
11. Tushnet, Leonard. The Klausners // Eleven American Stories.— Moscow, 1978. — 192 p.